

Poznala som ju osobne veľmi neskoro, až pri jej sedemdesiatke. Jej diela som, pravda, poznala, ani nepamätám odkedy. Timrava v mojom vedomí proste vždy „bola“, ale akiste som ju čítala prívčas, lebo dlho „bola“ pre mňa len ako neodlíšená súčasť slovenskej literatúry. Nie klasiky, poznamenávam: slovenskou klasikou vtedy boli Holly, Sládkovič a tak; no a ešte Hviezdoslav. Inak tí žijúci boli jednoucho starí páni a staré panie a my mladí sme sa na nich dívali, ako to už býva, s bohorovnou povýšenosťou človeka, ktorý akurát teraz prvý raz objavil svet a preto sa nazdá, že svet akurát teraz bol prvý raz objavený. Iba ruskej klasiky sa táto moja obrazoborecká nálada ani vtedy nedotkla, pravdepodobne zásluhou samej ruskej klasiky. Z toho, čo som z nej vtedy poznala, imponovali mi najmä tí najzrejmšie sklamaní svetom: Lermontov a Dostojevskij.

Slovenská staršia literatúra mi vtedy neimponovala. Zdala sa mi príliš dobromyseľná, aj príliš taká dobre vychovaná, príliš so-

lidna. Málo rebelantská. Aj málo svetová – aby som sa teda priznala ku všetkému. A naša generácia dychtila po svete a jej životný pocit najlepšie vyjadrovali Smrekove *Cválajúce dni*. Vráťane toho názvu. Veru – cválat sa nám chcelo a hoci strečkovat', len preboha nie si rozvážne vykračovať. Veď sme boli mladí!

Ale chodievala som do škultétyovského domu. Tam všetko dýchalo zbožnou úctou ku všetkému ruskému a ku všetkému slovenskému. Na veľkej podpísanej fotografii na stene Lev Nikolajevič Tolstoj v ruskej rubáške a s rukami vopchatými za opasok stál sám a sám v ruskom poli a díval sa na svet a na každého v izbe. Starý „baťko“ Škultéty, človek osobne prerozkošný, nakláňal hlávku nad plece a koľko ráz ma videl, toľko ráz spomínal, ako s mojím starým otcom vždy sedávali objatí v lavici revúckeho gymnázia a ako on chodieval na suplikačky. Knihy v tomto dome vyzerali akosi zvláštne vznešene – akoby bohoslužobné predmety; ticho v ňom bolo tiež akési zvláštne, také sústredené, a v celom dome bolo ovzdušie hlbokaj morálnej čistoty, aké som nepocítila nikde inde predtým ani potom. Doslova ovzdušie: pocit, že sa tu žije výlučne ideálu, ste priam vdýchovali. Mladému človeku – mladost' je na morálnu čistotu veľmi citlivá – toto už nemohlo neimponovať. Nebolo možné chodieť do škultétyovského domu a nenasiaknuť pocitom, že slovenská minulosť je čosi veľmi ušľachtileho, čistého, krásneho a morálne vznešeného, čo zaväzuje.

A tu som raz zistila, že „baťkova“ dcéra Ľudmila, moja rovesníčka, duša vtedy práve tak málo usadlá a solídna ako ja a mimo múrov svojho domu dokonca veľký figliar, vtipkár a posmeškár – zbožňuje Timravu. Raz napísala do *Ziveny* recenziu o ktoromsi zväzku jej zobraňných spisov, ktorá ma zaujala. I vytiahla som si Timravu z poličky v knižnici, kde stáli jej spisy v tej istej všestranne solídnej väzbe ako knihy pani Šoltésovej a pani Vansovej – a nasledovalo pre mňa to, čo sa nazýva objavom. Bola som ohromená, strhnutá, uchvátená, očarená – všetky superlatívy to nevyjadria. Táto stará pani, o dve generácie staršia ako my, bola vnímaním sveta, zorným uhlom, výbušným cítením, utajeným rebelantstvom, naruživou dychtivosťou a ironickým odstupom – taká blízka, ale taká blízka nášmu cíteniu, taká v pravom zmysle moderná! Dokonca, ak modernosť neznamená len čosi čisto zovňajšieho (ako že nie) – oveľa modernejšia než všeličo z toho šumichrastovo lesklého, čo sa vtedy v slovenskej literatúre nosilo.

Vyjadrovala *mňa* osobne, *moje* pocity, názory a nálady tak, ako nik iný v slovenskej literatúre.

To bolo moje prvé veľké stretnutie s Timravou. Ďakujem zaň škultétyovskému domu; nuž nechže mi je dovolené týmto mu vysloviť svoju vďačnosť.

Bez váhania som potom pri jej sedemdesiatke prisľúbila slávnostný prejav na Timravinu oslavu v Lučenci, usporiadanú spoločkom Živenou. Dnes by som sa možno obávala, či budem vedieť dobre rozobrať Timravu, nuž ale vtedy sa mi zdalo, že viem vari všetko na svete. Opakujem: bola som mladá.

Meraná mierou ženských spolkov dokonca taká mladá, že panie zo Živeny, čo boli neznámu prednášateľku z Martina čakať na lučenskej stanici, dlho len rozpačite postávali a nemohli sa odhodlať ma osloviť ani vtedy, keď už na celej stanici nebolo nikoho okrem nich a *mňa*: mysleli totiž, že príde „niekto v čepci, ako pani Šoltésová“, ako sa mi potom priznali. Možno pre túto prírodu som si pri prvom pohľade na živú Timravu uvedomila len dve veci: jej „nepatrnú“ postavu akú malo toľko jej hrdiniek a to, že chvalabohu nenosí čepiec!

Táto oslava mala typický charakter žensko spolkových osláv v menšom slovenskom meste oných čias. V obecnstve skoro samé ženy, naď predsedníckym stolom výzdoba z ľudových ručníkov, na hlavách ručník ani jeden, v predsedníctve zväčša staršie, vekom, rozmermi aj spoločenským postavením dôstojné panie. Prejavy za Miestny odbor Matice, za Orla, za legionárov a podobne; samozrejme i prejav za ústredie Živeny a samozrejme od Spolku slovenských spisovateľov iba telegram. Pamätám sa na akúsi domácu poetku, čo predniesla báseň vlastnej výroby. Timrava v nej bola nazývaná perlou a inými podobnými titulmi, ktoré k nej až podivuhodne nepristali; okrem iného sa tam tvrdilo, že „táto naša veľká žena“ „v živote križom nohy nepreložila“, čo podľa kontextu malo znamenať, že nikdy nevykročila z ábelovského chotára. Ale pri tom všetkom a inom, podobnom bolo v celej oslave čosi živého a srdečného; v ovzduší bolo cítiť to, čo sa volakedy nazývalo „fluidom“ a čo keďže toto trošku smiešne slovo sa dnes už nepíše neviem dobre pomenovať. Na túto malomestsky starosvetskú slávnosť si iste každý rád spomínal.

Až keď som už sedela za jedným predsedníckym stolom s oslávenkyňou, uvedomila som si, že môj pripravený prejav je nielen nepatrične dlhý, ale možno vôbec nepatričný. Pretože *mňa* osob-

ne na Timravinom diele zaujala najväčšmi Timrava sama, aj prejav som tak naladila: bol to, alebo hádam len mal byť tak trochu psychologický rozbor. Spomínala som tam jej nevydatosť a že je ona duša náruživá a že krútnavy a priepadliská ľúbostných citov sú jej známe ako nikomu z našich spisovateľov... Vtedy u nás nebola obyčaj takéto veci verejne ľuďom vykrikovať, a ešte do očí, a ešte pri slávnostnej príležitosti. Ak sa mi Timrava urazí? Je to predsa len stará pani! Je to predsa len farárska dcéra! Lenže predniesť pripravené som už musela. Tlieskali mi síce, ale už som potom strýpla cez všetky nasledujúce prejavy až do konca a neopovážila som sa na Timravu ani zaškúliť. S nečistým svedomím som sa po skončení ťahala k nej a ajhľa, ona sa už ku mne zďaleka sama obracala, usmiata! Už nebola „trochu divá a či chúlостivá“, ako vyzerala na začiatku oslavy. Bola uvoľnená, veselá, takým akýmsi tichým vnútorným spôsobom roztatárená. „Ale ste ma roztrancírovali!“ povedala mi veľmi spokojne a roztriasol ju tichý vnútorný smiešok, ktorý jej výborne pristal.

Pri pohostení po oslave, keď prišiel rad na obligátne pýtanie fotografií (dnes obligátne podpisovanie kníh sa vtedy ešte nepesotovalo), požalovala sa mi Timrava, že ju rodina pri tejto príležitosti donútila dať sa „odobrať“, ale lučenský fotograf, „ten starý babroš“, nechcel ju „odobrať“ tak, ako si ona žiadala: s tvárou o päsť opretou. Napokon sa pojednali: jednu fotografiu s päsťou, jednu bez. „Vám dám tú s päsťou,“ žmurkla na mňa dôverne a zase sa tak ticho vnútorne rozosmiala. Ale keď som si pýtala na obrázok aj venovanie alebo aspoň podpis, upadla Timrava viac než do rozpakov do vyslovenej trémy. Ruky sa jej pri podpisovaní triasli a tvár mala celkom úzkostlivú, zrejme by bola najradšej ušla do najďalšej izby do kúta, len aby sa preboha nikto na ňu neďíval.

Keď láska na prvý pohľad prečo by nemohlo jestvovať aj priateľstvo na prvý pohľad? Tu to bolo čosi takého. Vrátila som sa z Lučenca očarená Timravinou osobnosťou a s pocitom, že aj ona mňa má rada, že si rozumieme akosi bez slov. Lebo o dôkladnejšom, hlbšom rozhovore, alebo vôbec o rozhovore v tom oslavnom chumli nemohlo byť ani reči. (A možno by sme sa pred dôverným rozhovorom obe boli ostýchali, ako sa ukázalo neskôr?)

Žiaľ, tento zárodok priateľstva sa nikdy nerozvinul na plný kvet.

Sľúbila som Timrave, že ju prídem navštíviť na Ábelovú ne-
prišla som. Vždy ma odradilo tých šestnásť kilometrov od želez-
ničnej stanice; veď autobusov vtedy, všakáno, nebolo. Pripravova-
la som do tlače výber z jej prvotín a korešpondovali sme o tom,
ale Timrava bývala v listoch vždy do krajnosti lakonická a čisto
vecná, i keď v každom liste alebo lístku prebleskla vždy iskierka
humoru, akoby šibalsky dôverné žmurknutie. Uspokojila sa tým,
že mi dala plnú moc. Výber som pripravila kusý ohľady na vkus
obecenstva! a štýl som uhládzala vari dosť energicky, hoci s naj-
lepším úmyslom. Ak sa dobre pamätám, najmä na jej veľmi po-
četné prechodníky som sa nepriateľsky oborila, ba z jednej črty
som aj vynechala niekoľko viet, čo sa mi zdali priveľmi drastické
a fraškovité. Napodiv, nakoľko viem, nikdy sa špeciálne na mňa
zato nežalovala pravdepodobne jej na prvotinách tak nezáleža-
lo alebo sa temer po polstoročí už na ne tak ani nepamätala, veď
ich ani nemala doma. Za obšniapanú *Záplavu v Pohľadoch* sa v tom
istom čase nahnevala na redaktora, juj, prenáramne. I utešovať ju
bolo treba, uisťovať, že je ešte nie zbytočná v tomto národe. O päť
rokov po prvom stretnutí som sa ju chystala navštíviť pri jej se-
demdesiatych piatych narodeninách, aj ona ma pozývala ne-
viem už, prečo ani z tejto mojej cesty vtedy napokon nič nebolo.
Napísala som vtedy iba do *Živeny* článok *Timrava, farárska dcéra*
a opýtala som sa jej listovne, či nevie, ako sa Timrave páčil. Zrej-
me sa jej nepáčil veľmi, lebo odpovedala vyhýbavo že nevie.
Ostatne, ani mne sa dnes nepáči.

Keď sme sa potom najbližšie zišli, vypálilo to anekdoticky. Bo-
la zase oslava v Lučenci, tentoraz Timravinej osemdesiatky. Čaka-
li sme pred dvoranou, v akomsi foyeri nad širokým schodištom,
kedy príde jubilantka, ja som ju mala uvítať vtom vidím, už
ide! pochytilím kytku čo väčšiu, letím jej dolu schodmi oproti,
a tu ma zrazu zdesene zadržali: veď je to nie ona, to je jej sestra!
O chvíľu prišla ona, privítala som ju slávnostne, kytku podala,
i chytili sme sa pekne za ruky a prešli tak ruka v ruke pri potle-
sku stojaceho obecenstva celou dvoranou, sadli si vedľa seba za
predsednícky stôl... len keď tu pri čejsi slávnostnej reči sa Timra-
va nakloní ku mne a pošepky sa opýta: „A neviete, Zora Jesenská
nepriđe?“ Pučili sme sa potom, pravdaže, obe hodnú chvíľu.

Ono anekdotka je to zábavná, lenže keď si tak teraz pomys-
lím, je mi z nej trochu smutno. Bola by som hádam mohla pre
Timravu človeka spraviť viac, než som spravila. Čo sa ma len na-

vyvolávala k sebe! Najmä za takzvaného slovenského štátu. Ona, tuhý československý vlastenec, musela sa proti nemu búriť celou svojou náruživou bytosťou. Z jej diela je jasné: vedela sa povznášať duchom, ale vedela ním aj klesať a zúfalé nálady neboli jej neznáme. Ktovie, či v oných rokoch temna, cez ktoré sme práve predtým prešli, nebola by tam na zastrčenej a vtedy aj vystrčenej dedinke potrebovala viac návštev, viac listov, viac rozhovorov s nejakým tým „predstaviteľom kultúrneho života“, ktorého by ako tak poznala a mu verila. Nepoznala ich tak veľa... Bola vôbec s niektorým z nich za tých šesť rokov národnej hanby?

Veď sotva jej v nich mohlo byť útechou, že konečne prevzala Matica vydávanie jej spisov – a na rozdiel od prvých, zovňajškom skromnučkých zväzkov vydávala ich teraz vo väzbe takej zlatoskvúcej, že by to bolo bývalo priveľa i na Heptameron kráľovnej Navarrskej.

Oslava jej osemdesiatky bola oveľa pompéznejšia ako tá pred desiatimi rokmi. Okrem obligátnej žensko živeniarskej bola už aj oficiálna, boli zástupcovia zo všetkých ústredných úradov, bolo aj divadelné predstavenie na jej počesť, ba aj jeden spisovateľ z Bratislavy prišiel. Timravou po prekonaní prvej trémy čerti šli. Najmä večer pri rečiach a predstavení v divadle, keď jej, sediacej v prvom rade, obecenstvo nemohlo vidieť do tváre, ustavične sa mrvila, smiala, poznámkovala. Hrali miestni ochotníci jej *Chudobnú rodinu*. Úmysly hercov boli iste najlepšie, ale výsledky nie vždy. Autori v takýchto prípadoch obyčajne trpia pekelné muky, aj z divadla zavše zutekajú, Barč Ivan raz v Nitre na svojej *Matke* vraj temer zamdlel. Timrava sa smiala. „A či som to ja také hlúposti popisala? Už sa nepamätám!“ šuškala mi, zabávajúc sa čím ďalej tým väčšími. O chvíľu zase: „Neviete, ako sa to skončí? Strašne som zvedavá. A vám sa ten kus páči? Mne nie! A takto sa to má hrať?“ A napokon: „No, ale toto som už naozaj ja nenapísala.“ Myslela som vtedy, že tiež iba vtipkuje, až po rokoch som sa dozvedela, že si herci skutočne voľačo premenili.

Ale najväčšími sa zabávala na slávnostnej reči spomenutého bratislavského literáta. Neviem už, za akú inštitúciu chudák hovoril veľmi ľahko, že aj za spisovateľov – dosť na tom, bolo to roku 1947, keď naši poprední básnici nadšene hlásali, že písať básne nie je tvorba, ale výroba, a spisovateľom sa vôbec prisudzoval priamy význam pre poľnohospodársku a priemyselnú výrobu, asi aby nevyzerali ako príživníci spoločnosti. V tomto duchu sa

niesla i reč oného, mnou ohľaduplne nemenovaného slovenského prozaika. Slovom, Timrava sa tentoraz nedopočula, že je perla a drahokam, ale dozvedela sa o sebe zase iné veci. „A to, prosím vás, o kom hovorí?“ zašuškala mi odrazu so svojim potuteľným smieškom. A keď slávnostný rečník vyvrcholil víťazným výrokom, že Timrava svojim dielom pripravovala znárodnenie bánk a priemyslu, Timrava zase nevydržala a opýtala sa pošušky: „Jaj, a či som to naozaj také hrozné veci robila?“

Cez prestávku, keď ju v plnom svetle obklopili neznámi ľudia a prihovárali sa jej všakovak úctivo ako národnej umelkyni, mala tvár hneď zase rozpačitú a stratenú.

Potom chodievala k rodine do Príboviec neďaleko Martina a tu vše zašla ku mne, tak ako iste aj k ostatným martinským známym, a ja zas do Príboviec k nej. Ale dialo sa čosi čudného – čosi ako v jej poviedkach, v ktorých tak vedela postihnúť rozpor medzi tým, čo by človek chcel robiť a čo robí. Ukázalo sa, že v tme lučenskej divadelnej dvorany sme si šuškali komentáre k vnímanému oveľa slobodnejšie, než sme to boli schopné urobiť za bieleho dňa vo vlastných bytoch. Tu sme sa či okúňali, či čo. Nebolo to len preto, že Timrava vždy prichádzala s nejakým členom svojej rodiny, ktorého brávala so sebou zrejme aj vo funkcii záštity: aby nebola sama „v cudzom svete“. Bol to hádam u nás obojstranný citový ostych, pocit, že sa nepatrí pchať prsty do cudzej duše a vyzvedať, čo ten druhý sám z vlastnej vôle nepovie. A či pocit, že to hlavné o sebe aj tak vieme a náhodné podrobnosti nie sú dôležité? Ktože vie! Ona, náruživá pestovateľka záhrady ako moja matka, obzerala si u nás záhradu, kvety, aj v kuchyni posedela, rozhovory bývali srdečné a živé, ale ostávali pri všeobecnostiach alebo nedôležitých maličkostiach. Bolo v nich teplo sympatie; ale neboli vzrušujúce. A pritom som zreteľne cítila, že Timrava práve po niečom vzrušujúcom túži, že má dušu aj v osemdesiatke ešte dychtivú po živote. Čo sa týkalo rozhovorov o nej – zdalo sa mi, že o sebe hovoriť nechce, ba že o tomto predmete vie mlčať veľmi kategoricky. Lenže dnes neviem, neviem, či ako všetci plachí ľudia netúžila v tajnosti srdca po tom, aby ju niekto donútil hovoriť aj o sebe, či by nebola mohla povedať s Podjavorinskou: „Je ako dieťa nalaňakané / v starobe poet...“

Myslím, že bola duch zároveň vytrvalý aj netrpezlivý, húževnatý aj neposedný. Určite prudký, aj keď sa navonok ovládala.

Veci, ktoré ju zvlášť zaujali, nastoľovala v rozhovore náhle,

a keď povedala alebo počula, čo chcela, strmo zvrtila rozhovor alebo ho prerušila. Naširoko diskutovať o nejakej otázke, rozšliapať ju a rozžuvať to nie, to jej nebolo po vôli. Potrebovala iskru, myšlienku. Nie aforizmus: nikdy som ju nepočula povedať niečo podobného aforizmu, ani slovnú hru. Ale vysvetľovať niečo načo? Už viem, ďalej, iné! Preto v rozhovore bývala zdanlivo tekavá.

Raz bolo to u mňa prišiel do reči vtedajší bestseller, román *Kraj zeleného delfína*; i slepnúcej Timrave ho rodina predčítavala. Hrdinkami boli dve sestry, jedna pôvabná, nežná, veselá a pasívna, druhá nepôvabná, prudká, žiarlivá a rázna; autorka nadŕžala zrejme tej krajšej. Po rozhovore o románe Timrava, už na odchode (aké typické pre ňu, že až na odchode!) odrazu sa vo dverách obrátila: „A mne sa lepšie páčila tá druhá, tá srditá, hlavatá!“ a rozosmiala sa svojim figliarskym tichým smieškom. Bolo to dosť nečakané, zasmiala som sa tiež. „Prečo?“ „Pretože sa nedala. Just! Ja rada hlavatých.“

A odišla.

1958

Z knihy *Vyznania a šarvátky*